

Osvícenské dějepisectví

- intelektuální hnutí, společenský proud, filosofický směr
- vznik v Anglii (Age of Enlightenment/Reason, *The Enlightenment*), šíření ve Francii (siècle des Lumières, *Lumières*), ve SŘŘ za Fridricha II. (*Zeitalter der Aufklärung, die Aufklärung*), v Rusku za Kateřiny II. (Эпоха Просвещения, *Просвещеніе*), v Habsburské monarchii za Marie Terezie (*osvícenský absolutismus* → dvojí vývojový stupeň: vídeňské /tereziánské/ osvícenectví a zemské /tereziánské/ osvícenectví) a Josefa II. (*Josefinismus*)
- západní Evropa: druhá polovina 17. století – 18. století (v Anglii již od 16. století; v Itálii osvícenectví = antiklerikalismus) u nás: rozšiřuje se později, vrcholí založením akademie věd v roce 1774 a doznívá v polovině 19. století
- snaha o konec úplné nadvlády římskokatolické církve nad společností i státem (v roce 1773 rozpustil papež Klement XIV. jezuitský řád/Tovaryšstvo Ježíšovo – obnoven 1814)
- v protikladu s barokní vírou v pravdivost náboženských dogmat představuje logiku, racionalismus, humanismus, kriticismus (pouze empiricky ověřená fakta) → na poli historie snaha o pravdivé poznání minulosti, kritický přístup k pramenům (kronikám, tradičním představám)
- rozmach přírodních věd, vědeckých prací, historie národní i regionální, vydávání starších textů (již i s jejich kritikou)
- během osvícenectví se stal v českých zemích soupeřem školství jezuitského (strohý náboženský dogmatismus) řád piaristů (M. Ziegelbauer, J.B. Piter, G. Dobner...), jenž pěstoval společenské vědy, historii, literární historii, klasické jazyky i češtinu, matematiku a přírodní vědy

Významní představitelé osvícenského dějepisectví

- Edward Gibbon (Anglie), William Robertson (Skotsko), Charles Louis de Secondat, François-Marie Arouet/Voltaire, Jean-Jacques Rousseau (Francie), Hans Joachim Winckleman, Johan Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller (SŘŘ), Vasilij Nikitič Tatiščev (Rusko)

Osvícenské dějepisectví v českých zemích:

- Magnoald Ziegelbauer (1688-1750) byl prvním učencem osvícenectví, chtějícím jakožto sekretář učené společnosti (první vědecké společnosti u nás) *Societas eruditorum incognitorum in terris Austriacis* pěstovat historii založenou na kritice pramenů – kvůli cenzuře jezuitů vydal jenom literární dějiny benediktinského řádu, a jeho pramenné dílo *Bibliotheca scriptorum bohemicorum* zůstalo v rukopisu.
- Josef Bonaventura Piter (1708-1764) byl archivářem benediktinského řádu v Broumově, připravil edici *Scriptores rerum bohemicarum* (české vyprávěcí prameny), diplomatář (sbírku listin a listů) *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum* (sbírka opisů listin týkajících se starších církevních dějin Moravy 11.-14. století) a *Dictionarium Vetero-Bohemicum* (staročeský slovník) – díla zůstala nevydána, ovšem čerpali z nich další pokolení historiků, zejména Gelasius Dobner.
- Gelasius Dobner (1719-1790) byl pražským „Němcem“ (matka Němka, otec Čech), díky poznání minulosti u něj převládlo české národní cítění. Cítil odpor k barokní „zbožnosti“ i k jezuitům. Popíral pravost Kristiánovy legendy. Na pole historického kriticizmu přešel vytvořením bohatého poznámkového aparátu k staršímu latinskému překladu Hájkovy *Kroniky české – Annales Hageciani* – při psaní využíval vlastních badatelských rozborů nových pramenů i svých znalostí českých dějin. Jeho počinem byla vyvrácena věrohodnost Hájkovy kroniky, což mnozí současníci (zejména jezuité K. Kříž, V.P. Duchovský, E. Sandrich, F. Pubička) kritizovali jako projev nevlástenectví. Při vyvracení Hájkových tvrzení se dotkl třeba i samotného původu Čechů, v rámci kteréhož označil tradici praotce Čecha za zcela smyšlenou a původ národa odvozoval od mocného (dle Dobnera barbarského) sarmatského národa Zichů (dnes již ani na Kavkaze kmen nejstávající, přetavivší se do/splynuvší s Adygejci a Abchazy). Podobně jako J.B. Piter se Dobner pokusil vydat

diplomatů českých listin – sice jej nakonec nevydal, ale tisíce nashromážděných listin v rukopisné pozůstalosti se stali jedním ze základních pilířů historického díla J. Dobrovského a F. Palackého. Dobnerovým nedostatkem byla podle některých jeho současníků přílišná úcta k listinám, která mu bránila připustit, že ne vše, co je v listině, odpovídá skutečnosti – v Německu byl považován za nejlepšího historika u nás. Dobner ostře kritizoval životní dílo Františka Pubičky.

- František Josef Pubička (1722-1807) byl jezuitou, několikrát dekanem filosofické fakulty univerzity Karlovy a největším odpůrcem Gelasia Dobnera. Chtěl vydat dílo obsahující veškeré tehdy známé informace o historii Čechů, od doby pohanské až po dobu svou, ovšem potýkal se s mnoha problémy, dílo bylo vydáváno chaoticky (*Chronologische Geschichte Böhmens*) a poslední, sedmý díl nevyšel vůbec. František Palacký (žák Jaroslava Dobrovského) odsoudil dané dílo jako „jalové a nezáživné“.
- Mikuláš Adaukt Voigt (1733-1787) ostře vystupoval proti německé kulturní orientaci a rakouskému patriotismu, podporoval mateřskou řeč a českou kulturu. Spolu s Františkem Martinem Pelclem se podílel na vzniku první akademie věd v Čechách (*Privategesellschaft den Namen Königlich Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*), vydávající pak časopis *Abhandlungen*, který se stal výkladní skříní myšlenek českých osvícenců. Je považován za zakladatele české numismatiky.
- František Josef Kinský (1739-1805) byl svobodný zednář, blízký přítel Ignáse Antonína Borna. Zastáncem mateřštiny. Napsal několik pedagogických spisů popisujících výukové metody.
- František Martin Pelcl (1734-1801) psal svá díla nebývalou stylovou obratností. Jeho historické dílo zesilovalo národně-buditelské tendence a stavělo se proti starému (baroknímu, teologickému) pojetí dějin. Ostřeji než Dobner kritizoval povrchnost Pubičkovy práce *Chronologische Geschichte Böhmens*. Od latiny přechází k němčině, nakonec k češtině. Napsal oblíbený *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen* (přehled českých dějin až po svou dobu), *Nowou kroniku českou* (kvůli cenzuře vyšla jen po husitskou dobu), *Kaiser Karl IV., König von Böhmen a Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenzeslaus* (obě biografie opisné). Veliký syn národa.
- Ignác Antonín Born (1742-1791) byl svobodný zednář. Vědecké snahy v Čechách kladl za vzor všem národům Předlitavska. Zastáncem mateřštiny.
- Josef Dobrovský (1753-1829) byl silně ovlivněn Karlem Jindřichem Seibtem (1735-1806), mimořádným profesorem filosofické fakulty Karlovy univerzity. Většinou stál za Dobnerem, roku 1787 mu ovšem vytýká, že mění smysl listin. Nepsal česky a nevěřil v budoucnost českého jazyka – jeho práce se však na jeho záchraně podílely.

Seznam použité literatury:

Kolektiv autorů: Úvod do studia dějepisu. 2. díl. Brno 2014.

KUDĚLKA, Milan: Spor Gelasia Dobnera O Hájkovu kroniku. Praha 1964.

KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.

Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha 1997.

POSPÍŠIL, Ctirad V.: Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850 – 1950 a výzvy přírodních věd. Praha 2017.

SLAVÍK, Bedřich: Od Dobnera k Dobrovskému. Praha 1975.